

Habilitačná práca Mgr. Michaely Peškovej, Ph.D. je aktuálna, podnetná a prínosná tak z literárnovedného, ako aj zo širšieho kultúrno-spoločenského hľadiska. Z toho prvého preto, že hoci Vladimír Sorokin aj Jáchym Topol patria k čitateľsky obľúbeným autorom, ktorí sa rozhodne nemôžu sťažovať ani na nedostatok pozornosti literárnej kritiky, imagologický prístup k ich románom, ktorý si autorka práce zvolila, je nielen v českom literárnovednom prostredí originálny a umožňuje nasvietiť ich tvorbu z doteraz nevyužitých aspektov. Z tohto hľadiska možno aj výber diel (*Den opričníka, Telurie, Manaraga, Doktor Garin, resp. Sestra, Kloktat dehet a Citlivý člověk*), ktorým vo svojom výskume venuje pozornosť, pokladať za nanajvýš relevantný. Za pozitívum práce pokladám aj fakt, že habilitantka tvorivo nadväzuje na brnenské tradície komparatívneho skúmania literatúry, ktoré jej otvára možnosť hľadať a získavať nové poznatky na styku dvoch literatúr z dvoch kultúr.

Práca Mgr. Michaely Peškovej Ph.D. je však - ako som už spomenul - aktuálna aj zo širšieho kultúrno-spoločenského hľadiska. V dnešnej dobe, keď - ako uvádza habilitantka - v rámci pomerne rýchleho vývoja od imperialistického (nacionalistického) štádia politického usporiadania sveta k postimperialistickému (postnacionalistickému), k rozpadu blokov, heterogenite, následnej globalizácii a napokon k objavovaniu sa prvkov neoimperializmu (neonacionalizmu) prakticky v celej Európe rezonujú otázky vzťahu globalizácia versus zachovanie národnej identity, pričom problémy udržania a kultivovania národnej identity pociťujú ako živé tak malé, ako aj veľké národy a štáty. Skúmanie tohto fenoménu, reflektovaného cez optiku imagologického konceptu Sorokinových a Topolových umeleckých modelov sveta, prináša celý rad zaujímavých postrehov a zistení aj z literárnovedného hľadiska. Ako totiž konštatuje habilitantka v závere svojej práce, geopolitické procesy sú u nich „(...) *prepracovány do literárnych obrazů, a to v proměňujícím se pojetí času, prostoru, existenciálního východiska hlavních postav a jejich propojení se systémem. Kromě zmíněných koordinát se proměňují i další složky vyprávění, dílčí temata, motivy, metaforika*“ (s. 216).

V úvode Mgr. Michaela Pešková, Ph.D. definuje hlavný aj čiastkové ciele svojho výskumu, korpus textov podrobený analýze a interpretácii, vstupné hypotézy výskumu, dôvody komparatívneho prístupu k tvorbe vybraných autorov a načrtáva aj štruktúru usporiadania a obsahu jednotlivých kapitol práce.

Metodologické východiská svojho bádania ozrejmuje autorka práce v nasledujúcej kapitole. Najskôr sa kriticky vyrovnáva so súčasným stavom poznania v oblasti imagológie ako vednej disciplíny aj ako literárnovednej metódy a potom definuje základné imagologické termíny, s ktorými bude pracovať. Za kľúčové postupy pre dosiahnutie vytýčených cieľov opodstatnene pokladá semiotickú a diskurzívnu analýzu, kognitívnu lingvistiku, kvantitatívne spracovanie zistených faktov s kategorizáciou, otvoreným kódovaním a mentálnym mapovaním. Tým zároveň indikuje, že sa bude pohybovať vo viacerých sférach analýzy a interpretácie skúmaných textov, siahajúcej od tematólogie a filozofie dejín cez genológiu, naratológiu, kompozitológiu, sujetológiu až po axiológiu, pričom však, ako sama konštatuje, zostáva „(...) *na poli literární vědy, byť s kulturologicko-politickými a i areálovými přesahy*“ (s. 16). Takto zafinované metodologické východiská a metodické postupy nielen koncízne, prehľadne informujú o aparáte, s ktorým habilitantka hodlá pracovať, ale jej aj poskytujú spoľahlivé prostriedky pre vlastné bádanie.

V kapitole *Tvorba Vladimira Sorokina a Jáchyma Topola v imagologické prespektivě* zdôvodňuje autorka opodstatnenosť voľby imagologického prístupu k analýze a interpretácii ich diel, pričom prostredníctvom komparácie, induktívnych i deduktívnych postupov načrtáva osobitosti ich umeleckých modelov sveta a relevantnosť celého radu imagologicky dôležitých pojmov a tém (národ, krajina, vlasť, štát, typológia priestoru, tematizácia miešania a heterogenity, multilingvizmu, národnej identity, vzťahu „my“ a „oni“, tematizácia vytvárania image a pod.). Dospieva pritom k záverom jednoznačne potvrdzujúcim funkčnosť imagologického skúmania románov V. Sorokina a J. Topola: „*Obecné a základní*

imagologické koordináty jsou v románech Vladimira Sorokina a Jáchyma Topola tedy silně a imanentně přítomny. Relevanci imagologického přístupu k prózám daných autorů prokázala i kvantitativní analýza textů. Z ní kromě jiného vyplynulo, že imagologické elementy jsou spojené s prvky existenciálními: Každé „já“ existuje v rámci nějakého „my“ a vymezuje se vůči „oni“ (s. 50).

Dalšie štyri kapitoly (*Koncepty teritoriality, Koncepty „my“, Koncepty „já“, Koncepty „oni“*) predstavujú jadro habilitačnej práce.

V prvej z nich autorka opodstatnene vyzdvihuje význam analýzy priestorových koordinát ako faktora, ktorý zásadne ovplyvňuje „*dva další základní aspekty, tedy časové a existenciální ukotvení textů*“ (s. 51). Pozornosť preto sústreďuje najmä na reálny a imaginárny priestor, jeho reálne a mentálne mapovanie, podoby centra a periférie, formy priestorového usporiadania v rozličných fázach evolúcie historických civilizačných cyklov, na pohyb, cestovanie a iné dôležité prvky tohto fenoménu kompozície umeleckého textu. Z analýzy tohto faktora vyplývajú potom aj jej precízne, pregnantne sformulované závery: „*Jako klíčové se v imagologické perspektivě ve vztahu k teritorialitě zdají být především otázky, jako lavírování státních či národních subjektů na ose obrana – útok, což zakládá vztah dominujícího a dominovaného, vytváření center, pomezních prostor a enkláv, které znamenají specifickou národnostní situaci, a směny modelů geopolitického prostoru, v našem případě v posloupnosti kruh/linie/vertikála – patchwork/puzzle – rhizom/sít*“ (s. 81).

V ďalších troch kapitolách sa autorka práce venuje konceptom „my“, „já“ a „oni“, pričom postupuje od definovania jednotlivých signifikantných aspektov týchto konceptov na všeobecnej úrovni k ich konkrétnej realizácii v analyzovaných románoch V. Sorokina a J. Topola. Využíva pritom aj grafovú a tabuľkovú vizualizáciu zistených faktov sprevádzanú relevantnou interpretáciou. To jej umožňuje nielen sprehľadniť špecifiká i mieru vzájomného prieniku autoimage a heteroimage, ale aj identifikovať a v komparácii verifikovať ich osobitosti v Sorokinovom a Topolovom podaní.

Pri koncepte „my“ si v autoimage všima najmä kultúrne vymedzenie národnej identity, personifikáciu národa, atribúty národnej identity, národné mýty a hodnoty, úlohu národnej histórie v koncepte národnej identity, jej oslabovanie a tiež význam jazykového faktora.

V súvislosti s konceptom „já“ sa koncentruje na nastavenie osobnej identity a existenciálneho rozpoloženia hlavných hrdinov, stotožnenie sa alebo účelový vzťah „já“ k národnému či štátnemu celku, monoidentitu, pluriidentitu, nivelizáciu, inverziu, hybriditu, fluidnosť a koncovú identitu „já“. Záver, ku ktorému dospieva, vystihuje nielen existenciálnu situáciu kľúčových postáv v analyzovaných textoch V. Sorokina a J. Topola, ale má aj širokú obecnú platnosť: „*(...) čím více je osobní identita hrdiny v souladu s identitou národní, čím více je pro něj národní identita hodnotná, tím menší má postava existenciální problémy. (...) Osvobození se od společenských pravidel a možnost individuálních rozhodnutí, sebeurčení a osobní emancipace od vlivu státu (a i od nacionalismu) vedou k autenticitě a kreativitě, ale i k nejistotě či chudobě. K tomu dochází při rozpadu národních států. Globalizace pak přináší vyprázdnění kategorie národní identity. (...) Absence složky národní identity v identitě osobní způsobuje zmatek i v osobní identitě jako takové a ztrátu hodnot na úrovni jedince*“ (s. 142).

Koncept „oni“ poskytuje autorky práce priestor na definovanie heterostereotypov, heteroimage ako hodnotiacej kategórie, ktorej je najmä v bodoch historických zlomov vlastná vývojová dynamika, heteroimage ako súčasť autoimage a vice versa, na skúmanie mánie, fóbie, filie, podôb rozličných „iných“ a pod. Ako v prípade konceptu „my“ aj v tomto prípade ústi jej analýza s využitím signifikantných lemmat do prezentovania podoby Sorokinovho Ruska v heteroimage a metaimage, Sorokinovho vnímania Česka a Topolovho Ruska, pričom u oboch poukazuje na relevantné axiologické parametre heteroimage. Za osobitne prínosný pokladám v tejto časti práce návrh habilitantky rozšíriť imagologické kategórie o koncepty metaautoimage, vlastnej metaheteroimage, cudzej metaheteroimage a metametaheteroimage,

ako aj jej snahu funkčne uplatniť pri posudzovaní konštrukcie heteroimage triadickú koncepciu spectant – spected – recipient.

✓ záverečnej časti práce habilitantka sumarizuje výsledky, ku ktorým dospela v procese rozboru a interpretácie analyzovaného súboru textov. Aj v tomto prípade - ako ostatne v celej práci - postupuje systematicky, prehľadne, zistenia prezentuje v logicky presvedčivo vyargumentovaných konštatovaniach. Nezabúda pritom ani na genologické a naratologické špecifiká Sorokinových a Topolových románov a v hutnej, obsažnej skratke prezentuje tiež komparáciu ich tvorivého prístupu k modelovaniu reality a zobrazovaniu spoločenských javov.

Habilitačná práca Mgr. Michaely Peškovej, Ph.D. je nesporne originálnym prínosom k poznaniu tvorby V. Sorokina i J. Topola a nemalou mierou - tak v národnom, ako aj nadnárodnom kontexte - prispieva k uplatneniu imagologických konceptov a metód bádania v literárnovednej sfére. Je napísaná kultivovaným jazykom a splňa aj všetky formálne požiadavky kladené na tento typ práce (citačné zásady, trojjazyčné resumé, bohatý zoznam sekundárnej a teoretickej literatúry potvrdzujúci široký rozhľad habilitantky v skumanej problematike, zoznam tabuliek a grafov, menný a vecný register).

Vzhľadom na kvality posudzovanej habilitačnej práce otázky, ktoré by som rád položil jej autorke, nemajú polemický charakter; mieria skôr k ďalšiemu precizovaniu, prípadne doplneniu poznatkov a záverov, ku ktorým dospela.

1. Rôzne zastúpenie analyzovanej problematiky v jednotlivých dielach oboch spisovateľov je iba otázkou tematickej stránky ich románov, alebo súvisí aj s umeleckou a názorovou evolúciou oboch autorov?
2. Aké je z hľadiska imagologického konceptu zastúpenie a úloha personálneho a sociálneho času v Sorokinovom a Topolovom umeleckom modeli sveta?
3. V súvislosti s priestorovou organizáciou umeleckého modelu sveta sa zvykne konštatovať, že prekonávanie hraníc medzi cudzím (vonkajším) priestorom a svojím (domácim) priestorom môže slúžiť ako prvok posúvajúci sujet a rozvíjajúci charakter postáv. Je takýto postup detegovateľný aj v umeleckých modeloch sveta V. Sorokina a J. Topola?
4. V čom hľadajú obaja autori východisko z pomerne skepticky načrtnutých perspektív súčasného i budúceho stavu nimi zobrazovaného sveta?

Záver:

Habilitačná práca Mgr. Michaely Peškovej, Ph.D. *Vladimir Sorokin, Jáchym Topol: Koncepty národní identity v imagologickém kontextu* v plnej miere **splňa** požiadavky štandardne kladené na habilitačné práce v odbore dejiny konkrétnych literatúr (slovanské literatúry).

Bratislava

Dňa 5. 1. 2024

Prof. PhDr. Anton Eliáš, CSc.
podpis